

Arabský svět a lidská práva

Kevin Dwyer: Arab Voices – The Human Rights Debate in the Middle East (Arabské hlasy – rokování o lidských právech na Blízkém východě). Routledge, London and New York 1991, 238 stran.

Lidská práva patří v současné době k nejdiskutovanějším tématům v arabském světě a bude tomu tak i nejbližší budoucnosti. Pohledy na tuto problematiku jsou pozoruhodně různorodé a hovořit o strnulosti arabského myšlení či islámského světového názoru je v nejlepším případě nepřesné a zavádějící. Odlišnosti se projevují v názorech na to, zdali jsou lidská práva univerzální, humánní kategorií, nebo jsou pouhým fragmentem specifické historie lidské civilizace. Jsou explicitními či implicitním odrazem politické ideologie, nebo stojí nad politikou? Jsou pouhým nástrojem v rukách vládnoucí elity, popřípadě různých mezinárodních sil, nebo jsou hlubokou potřebou pro řadové občany? Jsou symbolem pokroku, důstojného a kvalitního života, nebo pouhým úzkým pohledem, který je izolován od globálních problémů jako ekologie, mír, odzbrojení či nedostatek potravin?

Všechny tyto úvahy a ještě mnoho dalších problémů otevírá zajímavá kniha amerického antropologa a specialisty na oblast lidských práv K. Dwyera, který v letech 1978 – 1984 stál v čele blízkovýchodního oddělení Amnesty International a pobýval delší dobu v arabském světě. Kniha se nesnaží, jak sám autor připomíná, řešit nazrálé problémy arabského světa, ale především chce na ně upozornit a seznámit širokou veřejnost s názory předních arabských osobností. Vybral si k tomu formu rozhovorů s významnými novináři, politiky, vůdci islámských hnutí, sociology, vědci, představitelkami feministického hnutí, liberály i levicově smýšlejícími představiteli. Autor se zaměřil na tři arabské země: Egypt, Maroko a Tunisko, protože patří k důležitým politickým a kulturním centrům a relativně liberálnější prostředí umožňuje větší autenticitu výzkumů.

Úvod pod názvem „Azmatology“ (od arabského slova azma=krize a znamená nauku o krizích) studuje z různých pohledů stav individuálního a společenského arabského vědomí, při němž dochází k rozkladu systému hodnot a který sociolog E. Durkheim nazval anomíí. Ta se v arabském prostředí projevuje utkvělou představou zvláště intelektuálů, že jejich společnost prožívá těžkou politickou, ekonomickou, sociální, kulturní a morální krizi. Příložené tabulky potvrzují, že zmíněné tři země čelí v současnosti těžké ekonomické situaci, která postihuje i střední vrstvy, a to se odráží i na charakteru odpovědí, které jsou přehnaně kritické či pesimistické. Většina zastává názor, že prapříčinou tohoto stavu je spíše krize myšlení než bytí a uvádí její symptomy: nedostatek osobních svobod, tlak konformismu, široce pocíťovaný neúspěch, nedostatek sebereflexe a sebekritiky, kolonizovaná psychologie, málo originality a eroze morálních hodnot. Nejčastěji se objevují tři návrhy, jak řešit arabskou zaostalost. První z nich soudí, že je dočasná a s pomocí pragmatických přístupů ji lze lehce vyřešit. Další ji pokládá za strukturální, vyžadující radikální opatření v různých sférách. Třetí proud, reprezentovaný často islámskými fundamentalisty, tvrdí, že společnost sešla ze správné cesty. Špatný systém přerozdělování, struktura rodiny a dominance Západu přispěly k degeneraci režimu, který se musí vrátit ke kořenům islámské víry.

První tři části knihy jsou věnovány nejen výzkumu konkrétní situace v oblasti lidských a demokratických práv, ale i některým obecným problémům. Například v první části, věnované Egyptu, se autor zaměřuje na otázky náboženství, identity a vize společnosti. V druhé části, o Maroku, zase zkoumá problematiku individualismu, svobody a demokracie. V závěrečné, tuniské části se koncentruje na organizace na obranu lidských práv a jejich činnosti a programy.

Každá část začíná historickým přehledem daných zemí, z něhož je patrné, že všechny prošly třemi etapami rozvoje demokracie:

– V prvé etapě, ohraničené dvěma světovými válkami, byli nositeli demokratických snah liberálně smýšlející arabské buržoazie a pozemkoví vlastníci. Tento liberální proud neuspěl, protože demokracie byla omezována koloniální velmocí a nezahrnovala dva klíčové komponenty – politickou nezávislost a sociální spravedlnost.

– Začátek druhé etapy spadá do 50. let, kdy se začal upevňovat systém strany v čele s charizmatickou osobností vůbec (káida), který suploval nedostatečný pocit národní identity. Uspěl sice při řešení některých sociálních otázek, ale ignoroval touhu obyvatelstva po demokracii, svobodě názoru a nepřipouštěl skutečnou opozici. Absolutní, nekontrolovatelná moc plodila takové neduhy, jako je růst byrokracie, korupce, nepotismus, rozkrádání, voluntarismus při rozhodování, násilí a porušování lidských práv.

– Počátek závěrečné etapy lze zařadit do 80. let, zvláště do jejich druhé poloviny, kdy pod vlivem vnitřních změn a zejména vnějších tlaků začal proces demokratizace. Islámští fundamentalisté, jejichž vliv začal od poloviny 70. let prudce stoupat, využívají tohoto procesu k posílení moci a prosazují do legislativy prvky islámského práva, které je v mnohých ohledech v rozporu s mezinárodními představami o lidských právech. Je však třeba doplnit, že výhrady k Všeobecné deklaraci lidských práv mají i některé arabské státy, protože prý není univerzální a vychází ze západního sekularismu. Saúdská Arábie ji odmítla, protože toleruje přijetí ateismu, uznává rovnost muže a ženy a dovoluje protináboženskou propagandu. Jaké obrovské potíže měla tuniská Liga na obranu lidských práv, když chtěla prosadit do své charty zákaz tělesných trestů, právo muslimské ženy vzít si nemuslima, práva nelegitimního dítěte či právo na změnu náboženství, protože byly v rozporu s islámským právem.

Muslimští učenci všemožnými způsoby zdůvodňují pozitivní roli islámu jako záruky dodržování lidských práv a vycházejí z rovnosti věcího před Alláhem a jednoty víry (tawhíd). Islámští fundamentalisté dokonce tvrdí, že plnou moc nad lidskými právy má pouze Bůh, a nikoli například parlament, který je schvaluje pouhou většinou. Islám prý neznal porušování lidských práv a nerozděloval lidi podle rasy či náboženství, což je obzvláště dokládáno respektováním ochrany majetku, rodiny, náboženství, života, prestiže, osobních a demokratických svobod a práva na ekonomickou bezpečnost.

Nelze však opomenout, že klíčová koncepce islámu – oddání se Bohu – byla zneužívána k posilování konformity a nadvlády islámské komunity, jejíž zájmy byly nadřazeny zájmům třídy, státu, ale i jednotlivce, což mnohdy vedlo k porušování práv občana. Rovněž averze vůči sekularismu je zdůvodňována obavou z poškození zájmů komunity. Mnoho arabských občanů má silný pocit ohrožení z vytvoření takového mezinárodního systému, který by jim zabránil rozhodovat o své společnosti, takže argumenty podporující kolektivní mobilizaci za účelem obrany státu či náboženských a kulturních hodnot nacházejí u nich podporu. Arabští intelektuálové často obhajují tezi, že prostředníkem Boha na zemi je člověk, nikoli vládce, a odvolávají se na korán, avšak běžný Arab je přesvědčen, že jím je vládce a revolta proti němu je revoltou proti Bohu, a proto podporují loajalitu vládců a řád. V knize najdeme mnoho pokusů, jak vysvětlit příčiny nerozvinutí individualismu. Jsou uváděny následující: strach z rozbití rodiny a dalších sociálních institucí, silný ekonomický a sociální útlak, ustrnulý proces industrializace a urbanizace, představa o totožnosti jednoty víry s jednotou myšlení, větší spojení s rodinou, kmenem, komunitou a společností a malá zodpovědnost za svůj život. Populární novinář M. Sid Ahmed tvrdí, že právo jednotlivce v takových zemích, jako je Egypt, je iluzorní, neboť se omezuje na práva privilegovaných tříd a elit. Nedostatek individualismu brzdí přechod k demokracii, který je spíše podporován mocenskými zájmy politických stran a neaktivizuje kreativitu a podnikatelský duch nutný pro ekonomický rozvoj. Podle mého názoru mohl autor více místa věnovat silné potlačovatelské roli státu (tzv. machzan), která je zdrojem porušování lidských práv v arabském světě. Bylo by zajímavé zjistit, do jaké míry se shoduje či rozchází funkce státu v jednotlivých arabských zemích s koncepcí islámského státu, tak jak byla schválena islámskými učenci různých škol v Karáči (1951).

Velmi přínosné jsou pasáže vysvětlující podstatu arabského či islámského racionalis-

mu s pomocí principů svobodného výkladu (idžtihád), postupného zavádění reforem či zákonů (tadarrudž), rozdílem mezi základy víry a detaily ohledně výkladu, uplatňování všeobecného zájmu (maslaha) atd.

Závěrečná kapitola pojednává o specifice a činnosti organizací na obranu lidských práv. V Egyptě mají internacionální a celoarabské zaměření a v Tunisku se soustřeďují na řešení konkrétních národních problémů a pomáhají sunelovat jednotlivé politické proudy. V Maroku jsou podřízeny a kontrolovány politickými stranami. Velká pozornost je věnována ženskému feministickému a reformnímu hnutí, jež je v arabských zemích stále ještě chápáno jako součást západního kulturního imperialismu, který podrývá tradiční hodnoty.

Knize K. Dwyera můžeme sice vytknout menší přehlednost a mnohdy i srozumitelnost, ale hloubka a složitost problémů, zkušenost autora, která se projevila výběrem témat, mezi něž patří i tradičně tabuizované oblasti jako náboženství, moc a sex, potvrzují originalitu myšlení a profesionalitu autora. Kniha pomůže evropskému čtenáři orientovat se ve složitém islámském myšlení, seznámit se s hlavními problémy regionu a zbavit se evropocentristických předsudků a negativních stereotypů vůči islámskému světu a jeho civilizaci.

Jaroslav Bureš